

Forord

Bachtins livshistorie og historien om receptionen af hans værk er lige spændende – og russisk romanagtigt præget af en umådeholden mængde dunkle passager, voldsomme modsætninger, skandaler, kriser og bratte omslag.

Michail Michailovitj Bachtin blev født 1895 i Orel syd for Moskva, voksede op i de kosmopolitiske grænsebyer Vilnius og Odessa og studerede ved universitetet i Petrograd 1913-18. Under borgerkrigen boede han i småbyerne Nevel og Vitebsk, og med ham i centrum dannedes en kreds af intellektuelle, der bl.a. omfattede Valentin Volosjinov og Pavel Medvedev. 1924 flyttede Bachtin tilbage til Leningrad. Den første store afhandling, han fik udgivet, var *Problemer i Dostojevskijs værk* fra 1929. Samme år blev han arresteret, vist på grund af kontakt med religiøse grupper, og dømt til arbejdslejr, men indgriben af indflydelsesrige kulturpersoner (og henvisning til den alvorlige knoglesygdom, der senere nødvendiggjorde amputation af højre ben) ændrede dommen til 6 års indre eksil i Kasakkstan. I 1936 kom han til Saransk i Mordovia, hvor han blev ansat på et lærerseminarium. Bortset fra nogle år under de værste udrensninger forblev han i Saransk ved denne institution, der efterhånden blev opgraderet til universitet, indtil han i sine sidste år flyttede til omegnen af Moskva. 1941 indgav han et arbejde om Rabelais og folkekulturen med henblik på doktorgraden, men bedømmelsen trak ud i årevis, og han fik ikke den egentlige doktorgrad.

I 1950'erne blev han 'opdaget' af en gruppe studerende, som overtalte ham til at omarbejde Dostojevskij-bogen til en ny udgave. Efter at den var udkommet i 1963 fulgte en ny opdateret Rabelais-bog 1965. Begge vakte hurtigt international opmærksomhed og blev oversat til vestlige sprog, hvorefter udgivelsen af andre ældre, mere eller mindre omarbejdede afhandlinger og nye artikler kunne begynde. Ved sin død 1975 var Bachtin en international berømmethed og specielt i Rusland en kultfigur, der gav og giver anledning til gløddende dyrkelse og sektagtige stridigheder.

Bachtins værk kan – så vidt det p.t. lader sig overskue – inddeles i seks hovedfaser:

1. Ungdomsskrifter før Dostojevskij-bogen.
2. *Problemer i Dostojevskijs værk* 1929, der betegner en afgørende vending.

3. De romanteoretiske essays ca. 1934-41 (især »Ordet i romanen«, »Kronotopen«, »Af romanordets forhistorie« og »Epos og roman«).
4. Rabelais-bogen 1941.
5. De reviderede Dostojevskij- og Rabelais-bøger.
6. Sene skrifter.

Receptionen af Bachtin i Vesten kan (jvf. også Anker Gemzøes artikel i dette nummer: »Bachtin, autor-iteten og modernismen«) inddeles i fire faser:

En første fase i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne med fokus på Dostojevskij- og Rabelais-bøgerne. Kristeva spillede en vigtig initierende rolle med sin introduktionsartikel i *Critique* 1967.

En anden fase i begyndelsen af 1980'erne med fokus på romanessayene fra 1930'erne og umiddelbart foregående værker af Bachtin-gruppens øvrige medlemmer (Medvedev og Volosjinov), som mange nu hævdede var skrevet af Bachtin selv. Fasens ledende figurer var Michael Holquist og Katarina Clark samt Tzvetan Todorov.

En tredje fase ca. 1986 til 1994, hvori ungdoms- og alderdomsværker blev redigeret og udgivet på vestlige sprog. Det medførte en radikal udvidelse af Bachtin-billedet samt en bredere interdisciplinær interesse for ham. Samtidig skærpedes striden om Bachtins påståede forfatterskab, og de polemiske fronter mellem forskellige Bachtin-skoler stivnede.

En fjerde fase begyndende med udgivelsen af Bachtins samlede værker på russisk og planerne om en kommenteret russisk-engelsk udgave på internet. Bachtin-filologien er for alvor indledt og kan føre til alt fra nuancering til nærsynethed, fra opløsning til forstening af fortolkningsfronterne.

Det mærkeligste og mest problematiske i Bachtin-receptionen er sagen om 'de omstridte tekster', altså striden om forfatterskabets omfang. Sagen blev startet af den russiske semiotiker V.V. Ivanov, der hævdede som en vidnefast kendsgerning, at Bachtin selv havde skrevet de bøger og artikler, der var udgivet under Volosjinovs og Medvedevs navne (Volosjinovs *Marxisme og sprogfilosofi* og *Freudianisme. Et kritisk udkast*, Medvedevs *Den formale metode i litteraturvidenskaben* samt nogle artikler i begge navne). Synspunktet blev med forskellige grader af forbehold støttet af en del andre russiske Bachtin-tilhængere. I begyndelsen af 1980'erne vandt det vid tilslutning i Vesten, og det blev fremført af væsentlige Bachtin-forskere som Todorov (*Michail Bakhtine le principe dialogique*, 1981) og Clark og Holquist (*Mikhail Bakhtin*, 1984) samt mange andre. Typisk er det at præsentere argumenterne for og imod med nogen forsigtighed – for derefter uden videre at gå ud fra Bachtin som de omstridte værkers ophavsmand. Opfattelsen har også fået mange synlige udgivelsesmæssige konsekvenser.

Der kom dog snart reaktioner på denne opfattelse, bl.a. fra I.R. Titunik der oversætter Volosjinov til engelsk. I hvert fald fra og med *Rethinking Bakhtin* (1989) og videre begrundet i det store værk *Mikhail Bakhtin. Creation of a Prosaics* (1990), har Gary Saul Morson og Caryl Emerson støttet den skeptiske holdning, som også synes at være fremherskende i den britiske Bachtin-reception. I al sin enkelthed går opfattelsen ud på, at Pavel Medvedev og Valentin Volosjinov faktisk har skrevet de værker, de har fået udgivet i eget navn. De er tydeligvis inspireret af Bachtin, men der er talrige, markante indholdsmæssige og stilistiske karakteristika, der giver dem en umiskendelig individuel profil og adskiller dem fra Bachtin (primært vurderet i relation til Bachtins samtidige værker fra sidst i 20'erne). Endvidere er der gode grunde til at antage en påvirkning begge veje, således at Bachtins 'sociologiske vending' i 30'ernes romanessays er sket under indflydelse af (blandt flere andre) Medvedev og Volosjinov.

Forsøget på at gøre Bachtin større end han er og den påfølgende debat har overskredet alle rimelige proportioner. Uden for de indviedes kreds har sagen ikke øget respekten for Bachtin, men givet anledning til hovedrystende affærdigelse af ham som snarere et anliggende for sekteriske idoldyrkere end for seriøse forskere. Men ikke desto mindre er Bachtins prestige som teoretiker vokset betragteligt i de senere år. Foruden affærdigelse eller idolisering er der derfor en tredje udbredt holdning til Bachtin: som fodnoteteoretiker, mere kendt fra andres behandlinger og henvisninger i fashionable debatter end for hans egne værker. Og selv blandt forskere, der faktisk har forstand på Bachtin, oplever man ikke sjældent en større optagethed af rituelt at fastslå forlængst markerede polemiske fronter mod andre Bachtin-skoler end egentlig at læse ham selv. Dette temanummer om Bachtin lægger ikke op til en ureserveret tilslutning til nogen af de internationalt markerede Bachtin-skoler. Af de fleste er der noget at lære, og polemik er som bekendt ofte kritikens dynamik (og besidder jo en vis underholdningsværdi!). Men hvad vi vil fremhæve – og den indstilling har nummerets bidragydere fælles – er vigtigheden af at læse Bachtin: at komme videre i den spændende proces det er at forstå og tilgængeliggøre det tilegnelsesværdige i Bachtins mangfoldige, modsigelsesfulde og perspektivrige værk.

Der ligger en dobbelt bestræbelse bag udvælgelsen af teksterne til dette nummer af *K&K*, som er det første temanummer om Bachtin i Danmark. For det første har det været et mål at sikre den størst mulige bredde i præsentationen og diskussionen af Bachtins forfatterskab. Derfor indeholder nummeret både filosofiske, litteraturvidenskabelige, kulturanalytiske og tekstkritiske perspektiver, og flere af artiklerne er endvidere baseret på ideen om at kunne anvende Bachtins arbejde i en praktisk, analytisk sammenhæng. For det andet

har det været en bestræbelse at præsentere artikler, der alle har en sympatisk indstilling til Bachtin. For som Anker Gemzøe bemærker i sin artikel, er det efterhånden blevet moderne at opspore modsigelserne i Bachtins forfatterskab og lade det være godt med det. Fællestrækket i nummerets artikler er, at selv om de alle bemærker modsigelserne og modsætningerne hos Bachtin, så er der ingen af bidragyderne, der ønsker at blive stående ved det. Alle søger at tænke videre – tænke modsigelserne ind i en udviklingsdynamik eller en epokal sammenhæng – eller simpelthen lade modsigelse være modsigelse og ufortrødent tænke med Bachtin.

For at indløse disse bestræbelser er nummeret opdelt i tre sektioner. I den første sektion er det Bachtin selv som taler, og det gør han gennem tre mindre artikler. Herefter følger en teoretisk orienteret diskussion af Bachtins forfatterskab, mens den afsluttende diskussion gælder mulighederne for at anvende Bachtin i praksis.

Den første artikel, »Kunst og ansvarlighed«, er på mange måder en indlysende indgang til et temanummer om Bachtin, i og med at det er hans første offentliggjorte artikel. Teksten er skrevet i 1919 og trykt i tidsskriftet »Kunstens dag«, og hovedemnet er forholdet mellem kunsten, livet og ansvarligheden samt ikke mindst det enkelte individs rolle inden for denne triade. Betydningen af denne lille tekst må læseren selv tage stilling til, for blandt bidragyderne i dette nummer er der langt fra enighed. Charles Lock ser artiklen som en skitse, et løst causeri uden filosofisk betydning, mens Bruhn & Lundquist i den korte artikel lokaliserer de to poler hos Bachtin, som hele hans forfatterskab drejer sig omkring.

Den anden oversatte Bachtin-artikel, »Retorikkens løgnagtighed« fra 1943, hører til blandt de mange ufuldstændige tekster fra Bachtins hånd, som i de senere år er blevet udgivet på russisk og som så småt oversættes til andre sprog – et andet eksempel er »Teksten som problem«, der blev trykt i *K&K* 79. »Retorikkens løgnagtigheds« strejfer med sin abrupte, fragmenterede form en lang række temaer og emner, men som Alex Fryszman gør opmærksom på i sin indledning, handler artiklen ikke mindst om Bachtins identificering af to poler i sprogets liv: Det lukkende, stabiliserende, sandhedshævende ord, der kan føre til løgn og vold mod den anden, over for det åbnende, foranderlige og sandhedssøgende ord, som altid behøver den anden og kærligt omgås den anden i en dialogisk udveksling.

Menneskets forhold til sig selv og forholdet mellem jeg og den anden er også temaet i det lille fragment »Mennesket i spejlet«, den tredje Bachtinoversættelse som ligeledes trods sin minimale størrelse peger på et af de områder, som beskæftigede Bachtin i hele hans forfatterskab. »Retorikkens løgnagtighed« og »Mennesket i spejlet« er i øvrigt – såvidt redaktionen er orienteret –

de første oversættelser af disse tekster, ikke blot i dansk, men i international sammenhæng.

Bachtins egne ord følges herefter op af forskellige forsøg på at svare ham og indgå i dialog med ham. Dette sker i første omgang på et teoretisk niveau, i artiklen skrevet af Jørgen Bruhn og Jan Lundquist, som leverer en introduktion til den tidlige del af Bachtins forfatterskab. Det tidlige forfatterskab begynder med den lille artikel, »Kunst og ansvarlighed« (1919) og er i hvert fald afsluttet med udgivelsen af *Problemer i Dostojevskijs værk* fra 1929, hvor Bachtin nyvurderer det æstetiske. Bruhn og Lundquist præsenterer Bachtins tidlige forfatterskab som en helhed, lokaliserer Bachtins bestræbelser og hans filosofiske baggrund, samt forsøger at forklare hvorledes modsigelserne i den tidlige Bachtins forfatterskab danner en forståelsesramme for Bachtins videre udvikling, ikke mindst hans 'kopernikanske vending' i bogen om Dostojevskij.

Denne vending er også et centralt emne i den efterfølgende artikel af Anker Gemzøe, men synsvinklen er anderledes. Gemzøe foretager et strejftog gennem hele Bachtins forfatterskab, fra de tidligste tekster til de sidste, ufærdige notater, med særligt henblik på Bachtins forståelse af forfatter- eller autorpositionen, og han lokaliserer bruddene og forandringerne i Bachtins forfatterskab ud fra en bærende tese om, at de kan afsløre Bachtins modsatrettede reaktioner på modernismen. Denne tese underbygger og perspektiverer Gemzøe ved en sam- og modstilling mellem Bachtin og Lukàcs, hvis udviklingsdynamikker og forhold til modernismen aftegner en særegen krydsende bevægelse.

Charles Locks introducerer i den sidste af de rent teoretiske artikler et helt anderledes syn på Bachtin. Locks afsæt er de to centrale debatter, der foregår omkring Bachtins forfatterskab: debatten om de omstridte tekster samt debatten om Bachtins egne lån, plagieringer eller direkte afskrivninger af andres værker – uden kildeangivelser eller lignende. Diskussionen af disse to debatter bliver strukturerende for Locks forsøg på at tænke en positiv kerne hos Bachtin, nemlig det dialogiske som en romandiskurs, der muliggør en egentlig frihed, en frihed uden ansvar – den samme forestilling, som Lock antydning- og afslutningsvis hævder ligger til grund for Bachtins arbejde med karnevallet: de frie kroppe, kroppene uden besiddere.

Herefter bevæger nummeret sig over i den mere praktisk orienterede del med Nina Møller Andersens artikel som første bidrag. Her præsenteres en helt anderledes forståelse af Bachtins teori om det dialogiske end hos Lock – og en helt anden ambition. Nina Møller Andersen lokaliserer det dialogiske i den hverdagslige, sproglige omgang mellem mennesker, og med baggrund i en fyldig diskussion af Bachtins sprogteori, centreret om det væsentlige begreb

»det fremmede ord«, udarbejder hun en operationaliseret version af Bachtins sprogteori, som kan gøre den anvendelig i en konkret lingvistisk-analytisk praksis. Samtidig udgør artiklen et vigtigt bidrag til at få strammet den løse og upræcise brug af Bachtins terminologi, som bl.a. skyldes uheldige oversættelser.

Ambitionen om at anvende Bachtins teorier i analytisk praksis genfindes også hos Bente T. Meyer. Afsættet tages i en diskussion af Bachtins roman-teori, bl.a. under inddragelse af David Lodge og Paul de Man, og denne diskussion leder Bente T. Meyer til en påpegning af, hvordan Bachtins roman-teori på eminent vis lader sig forstå som et svar på den modernistiske litteraturs egne spørgsmål og problemstillinger – selvom Bachtin aldrig har udfoldet nogen analyse af et modernistisk forfatterskab (med undtagelse af Dostojevskij) og kun yderst sjældent henviser til modernistiske forfattere. Det forminsker dog ikke hans anvendelighed i forhold til modernistiske forfattere, og dette understreger Bente T. Meyer ved at give en bachtiniansk læsning af en af modernismens klassikere: James Joyces *Portræt af kunstneren som ungt menneske* – en læsning, der åbner for nye dimensioner og forståelser af Joyces ungdomsværk.

I nummeret sidste artikel, som direkte omhandler og diskuterer Bachtins teori, tager Jan Lundquist endnu et skridt i retning af en aktualisering af Bachtin. Artiklen viser, hvorledes Bachtins teori kan bidrage til den moderne kulturvidenskab; gennem en gentænkning af Bachtins teori om den folkelige latterkultur via hans eget begreb om genrer søger Lundquist at sandsynliggøre, at man kan lokalisere en latterkulturel genretradition, den »groske realisme«, i dagens socio-kulturelle landskab. For at underbygge denne tese laver Jan Lundquist en latterlogisk læsning af den amerikanske popstjerne Madonna og især hendes rendyrket parodiske musikvideo *Express Yourself*.

Til sidst bringes to anmeldelser af de to væsentlige bidrag til Bachtinforskningen, som er udkommet inden for det seneste år, Anker Gemzøes disputats *Metamorfoser i Mellemtiden* og Henk van der Liets disputats *Kontrapunkter*.

Red.